

BUDOWNICTWO DREWNIANE – ELEMENT TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ

Emilia Janeczko, Joanna Budnicka-Kosior, Małgorzata Woźnicka

Abstrakt. W ostatnich latach, na skutek przemian społeczno-gospodarczych obserwuje się zjawisko globalizacji, któremu towarzyszy m.in. unifikacja przestrzeni i zanikanie form tożsamości regionalnej, szczególnie w budownictwie i architekturze. Celem artykułu była próba weryfikacji tezy, że społeczne, słabe zrozumienie znaczenia budownictwa regionalnego dla zachowania tożsamości kulturowej jest wynikiem niedostatecznej wiedzy na temat wzorców tradycyjnej architektury. Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych wśród studentów dwóch wybranych kierunków studiów w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie: leśnictwa i gospodarki przestrzennej ustalono, że poziom wiedzy studentów na temat architektury regionalnej jest ogólnie niski, niższy wśród studentów kierunku leśnictwo, aniżeli gospodarka przestrzenna. Najbardziej rozpoznawalnym wzorcem budownictwa w Polsce, w obu grupach okazała się architektura podhalańska. Najmniej – architektura Żuław oraz Kielecczyzny. Przeprowadzone badania wskazują na konieczność uwzględnienia w edukacji ekologicznej nieformalnej, w edukacji na rzecz rozwoju zrównoważonego działań związanych z podnoszeniem świadomości architektoniczno-kulturowej społeczeństwa.

Słowa kluczowe: dom drewniany, architektura regionalna, region, edukacja ekologiczna

Abstract. Wooden constructions – the element of regional identity. As the result of socio-economic changes, the phenomenon of globalization has been observed recently, together with the space unification and the disappearance of regional identity forms, especially in construction and architecture. The aim of the article was to try to verify the thesis that the social, poor understanding of the importance of regional building for the cultural identity preservation is the result of insufficient knowledge about the traditional architecture patterns. Based on the survey conducted among students of two selected study fields at the Warsaw University of Life Sciences: forestry and spatial management, it was found that the students' knowledge of regional architecture is generally low, lower among forestry students than among spatial management students. The most recognizable Polish building pattern, in both groups was the architecture of Podhale. Least – the architecture of Żuławy and the Kielce region. Conducted research indicates the need to include activities related to raising the architectural and cultural awareness of the society in informal ecological education and in education for the sustainable development.

Key words: wooden house, regional architecture, region, ecological education

Wstęp

Tożsamość stanowi istotę określonego społeczeństwa i regionu. Przestrzeń ukształtowana przez człowieka (krajobraz kulturowy) jest nośnikiem wielu symboli, które są istotnym czynnikiem budującym ich tożsamość regionalną (Awraniuk 2011). Są to tzw. walory kulturowe, stanowiące dziedzictwo kulturowe społeczeństwa (Mandziuk i Janeczko 2011). Tożsamość regionalna przejawia się w emocjonalnym przywiązaniu do danego miejsca – regionu, stanowiącego unikatowy wycinek w przestrzeni (Plit 2011). Istotą takiego regionu jest określone poczucie odrębności oraz więzi (Szewczuk 2011), jakie mogą się tworzyć pomiędzy terytorium, a jego mieszkańcami (Dziewanowska 2010). O tożsamości danego miejsca świadczy również jej aspekt urbanistyczno-architektoniczny, czyli istnienie określonych form budownictwa, układu planistycznego, opartych na tradycji i kulturze, podkreślających oryginalne cechy danego regionu. Sposób realizacji budownictwa, unikatowość dawnych rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych czyni przestrzeń rozpoznawalną.

Postępująca globalizacja i związana z nią unifikacja, powoduje zanikanie form tożsamości regionalnej, szczególnie w budownictwie i architekturze. Niejednokrotnie zdarza się, że style budownictwa, identyfikujące jej mieszkańców ulegają zapomnieniu przez współczesne pokolenia. W wyniku gwałtownych zmian, nie potrafimy jasno definiować przestrzeni oraz jej unikatowych wartości (Bal 2009). Misiuk (2010) analizując tożsamość architektoniczną osad leśnych z terenu Puszczy Knyszyńskiej, stwierdził, że w wyniku postępu cywilizacyjnego istnieje niepokojąca tendencja do zapomniania m.in. o budowlach i urządzeniach inżynierskich, które stanowią kulturowe bogactwo społeczeństwa. Zarycki (2000) jednak zwraca uwagę, że w wielu częściach Europy następuje odradzanie się tożsamości regionalnej. Podkreśla, że w wyniku globalizacji następuje wyodrębnianie regionów. Podobnego zdania jest Burdzik (2013), który zauważa renesans regionalnych odmienności kulturowych i wzmocnienie lokalnych tradycji. Także Sala (2008), nie zgadzając się z tym, iż globalizacja jest czynnikiem zagrażającym tożsamości regionalnej, podkreśla, że regiony ewoluują i dostosowują się do potrzeb współczesnego świata.

Jak wynika z przeglądu dostępnej literatury na temat stanu tożsamości regionalnej w Polsce, istnieje pilna potrzeba jej kształtowania oraz wzmocniania więzi lokalnych społeczności z miejscem, w którym egzystują. Istnieje wiele możliwości propagowania wiedzy na temat tożsamości regionalnej, tego co jest unikatowe i szczególnie wyjątkowe dla danej przestrzeni. Drewno i budownictwo drewniane są bardzo bliskie polskiemu leśnictwu. Leśnicy poprzez podejmowane działania na rzecz rozbudowy infrastruktury rekreacyjnej i edukacji dla zrównoważonego rozwoju czynnie mogą włączyć się w proces kształtowania tożsamości regionalnej. Celem pracy jest próba określenia poziomu wiedzy młodzieży akademickiej, studentów kierunków leśnictwo oraz gospodarka przestrzenna, prowadzonych na Wydziale Leśnym w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie na temat tradycji budownictwa drewnianego.

Cechy budownictwa regionalnego w Polsce

Naturalna zasobność terenów Polski w obszary leśne sprawiała, że drewno zawsze było nieodłącznym towarzyszem żyjącego tu człowieka (Gajdek i Wójcik 2016) oraz stanowiło najbardziej pospolity surowiec budowlany (Gorączko i Gorączko 2013). Dawne, ludowe budownictwo drewniane było dość zróżnicowane, w zależności od regionu oraz użytego materiału budowlanego. Najstarszą konstrukcją drewnianą w Polsce była konstrukcja sochowa (www.teatn.pl). Konstrukcję slegową stosowano w północnym krańcu Podlasia i Suwalszczyźnie oraz na Łemkowszczyźnie i Opolszczyźnie (Czerwiński 2012). W całym kraju dość

powszechna była też konstrukcja zrębowa (wieńcówka). Technika tej konstrukcji polegała na poziomym i warstwowym układaniu belek, łączonych w narożach, za pomocą specjalnych nacięć, zabezpieczających węgły przed rozsunięciem (Uruszczak 2013). W zależności od regionu, domy mogły różnić się kształtem przekroju belek, a także rodzajem materiału uszczelniającego. Ten typ konstrukcji zachował się głównie w regionach o bogatych tradycjach ciesielskich, szczególnie na Podhalu i Kurpiach (www.pl.wikipedia.org). Innym typem konstrukcji budowlanych stosowanym często w Polsce, był system sumikowo-łatkowy, polegający na wznoszeniu ścian za pomocą drewnianych słupów. Kolejna konstrukcja – przysłupowa, charakteryzowała się różnorodnością połączeń ciesielskich i specyficzną formą słupów konstrukcyjnych otaczających izbę zrębową.

Jak podkreśla Janeczko i Grzesiak (2011), nie tylko konstrukcja budynku stanowi element tożsamości regionu, o jej istocie świadczą również takie cechy jak m.in.: kolorystyka i zdobnictwo, rozmieszczenie drzwi i okien, a także wielkość ganków, podcieni czy okapów. I tak, na Żuławach były typowe dla regionu tzw. domy podcieniowe, które charakteryzowały się podcieniem wspartym na słupach. Na ziemi białostockiej, drohickiej, sokólskiej, bielskiej i knyszyńskiej, do dziś zachowała się pięknie i bogato zdobiona charakterystyczna architektura drewniana (Plit 2015). W regionie łowickim, stosowano technikę stawiania domów z bali w konstrukcji sumikowo-łatkowej, ściany budynków malowano i ozdabiano bogatą dekoracją roślinną (Guz 2011).

Cennym elementem architektury drewnianej w Polsce są również wieżby dachowe i ich różnorodność w zakresie form i systemów konstrukcji. Najstarszą formą dachu jest dach czterospadowy, charakteryzujący się krótką kalenicą (www.teatrn.pl). Oprócz dachu tzw. brogowego na terenie Polski obecne były też m.in. dachy mansardowe, naczółkowe, orawskie, dymnikowe, półszczytowe, uskokowe, czteropłociowe itp.

Ze względu na małą trwałość surowca drzewnego, dużą łatwopalność i ograniczoną wytrzymałość mechaniczną, do dziś zachowało się niewiele obiektów, stanowiących „świadectwo mistrzowskiej sztuki ciesielskiej” (Gajdek i Wójcik 2016). Najstarsze domy drewniane pochodzą z XIX wieku, zaś XVIII – wieczne są już rzadkością (Chrzanowski i Piwocki 1981).

Tab. 1. Ludowe domy drewniane i region ich pochodzenia – przykłady ankietowe

Table 1. Folk wooden houses and their region of origin – survey examples

Lp. No.	Fotografia domu Building photo	Region pochodzenia oraz charakterystyka Region of origin and characteristics
1.		<p>Podhale mocno spadziste dachy jedno – lub dwutraktowe, kryte gontem, zdobione pazdurami; podmurówka murowana często z kamienia; najczęściej konstrukcja wieńcowa; drzwi i okna często zdobione słonecznikami; wysokie kominy; charakterystyczne werandy; duże tarasy</p> <p>Podhale region heavily sloping roofs - one or two-tier, covered with shingles, decorated with „pazdur”; foundations often made of stone; most often the coronary structure; doors and windows often decorated with sunflowers; high chimneys; specific porches; large terraces</p>

2.		<p>Podlasie budownictwo bogate w ozdoby i ornamenty; często okiennice zdobione kolorem innym niż kolor budynku; charakterystyczne ganki/ werandy</p> <p>Podlasie region buildings rich in decorations and ornaments; often with shutters decorated with different colour than the colour of rest of the building; specific porches /verandas</p>
3.		<p>Kielecczyzna chałupa drewniana szerokofrontowa; sień umieszczona w centrum frontu albo niesymetrycznie; dachy czterospadowe, pokryte słomą schodkowo</p> <p>Kielce region a wide-face wooden cottage with a centrally located or asymmetrical hall; hipped roofs, covered with straw</p>
4.		<p>Mazury dom jednoizbowy z poddaszem; dach pokryty słomą albo później dachówką; dachy strome</p> <p>Masuria a one-room house with an attic; a roof covered with straw or later with a tile; steep roofs</p>
5.		<p>Kaszuby szkielet drewniany składający się ze słupów i rygli; szkielet domu często wypełniony gliną lub cegłą; mocno dwuspadzisty dach pokryty słomą lub trzcina; na wierzchołkach dachu charakterystyczne kozły</p> <p>Kashubia wooden skeleton consisting of poles and bolts; house skeleton often filled with clay or brick; heavily gable roof covered with straw or reed; specific visible trestle construction</p>
6.		<p>Żuławy dom podcieniowy wsparty na kilku (4, 6 lub 8) kolumnach; wysoki dach dachem krytym dachówką „esówką”</p> <p>Żuławy region arcade house supported on several (4, 6 or 8) columns; high roof with roof covered with "esówka" roof tiles</p>

7.		Pomorze konstrukcja szkieletowa; szkielety ścian wykonane z drewna sosnowego lub dębowego; ściany wypełnione gliną, a także cegłą albo pecą.
		Pomerania skeletal construction; walls construction made of pine or oak; walls filled with clay, as well as bricks or „peca”.

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: www.nagoralskanute.wordpress.com (fot.1), www.globtroter.pl (fot.2), www.pik.kielce.pl (fot.3), www.budujemydom.pl (fot.4), www.pinterest.com (fot.5), www.wiano.eu (fot.6), www.nocowanie.pl (fot.7).

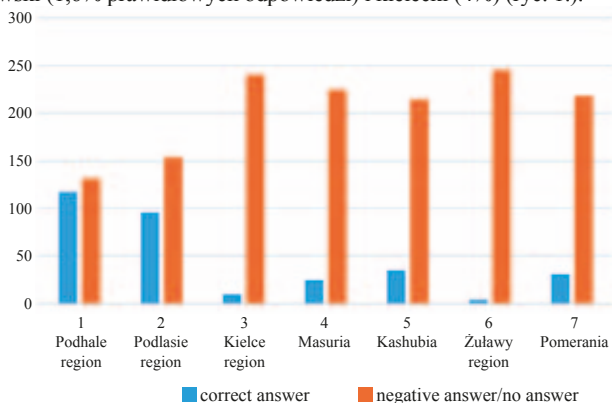
Source: own study, based on: www.nagoralskanute.wordpress.com (photo 1), www.globtroter.pl (photo 2), www.pik.kielce.pl (photo 3), www.budujemydom.pl (photo 4), www.pinterest.com (photo 5), www.wiano.eu (photo 6), www.nocowanie.pl (photo 7).

Na postawione w ankiecie pytanie „Jak Pan/i sądzi, z którego regionu kraju pochodzą prezentowane poniżej domy drewniane?” można było odpowiedzieć albo wpisując odpowiedni region (prawidłowy albo błędny), albo pozostawiając pole puste, co było równoznaczne z odpowiedzią błędna, wynikającą z braku wiedzy.

Zebrane wyniki zostały zakodowane i poddane analizie statystycznej w programie Excell 2013.

Wyniki

Biorąc pod uwagę całą próbę badawczą, tj. 250 osób, wśród ankietowanych najbardziej rozpoznawalnym budownictwem ludowym było budownictwo pochodzące z regionu podhalańskiego (47,2% prawidłowych odpowiedzi) i podlaskiego (38,4% prawidłowych odpowiedzi). Mniej prawidłowych odpowiedzi wskazano w przypadku kolejnych regionów: kaszubskiego (14% prawidłowych odpowiedzi), pomorskiego (12,8% prawidłowych odpowiedzi), mazurskiego (10% prawidłowych odpowiedzi). Najmniej znanym regionem, pod względem budownictwa drewnianego okazał się region żuławski (1,6% prawidłowych odpowiedzi) i kielecki (4%) (ryc. 1.).

Ryc. 1. Odpowiedzi ankietowanych na pytanie „Jak Pan/i sądzi, z którego regionu kraju pochodzą prezentowane poniżej domy drewniane?”

Fig. 1. The respondents answers to the question "What do you think, from which region are the wooden houses presented below?"

Łącznie, wszyscy ankietowani, przypisali prezentowanym budynkom tylko 316 prawidłowych odpowiedzi (tj. 18% z 1750 możliwych odpowiedzi). Najwięcej prawidłowych odpowiedzi (140, co stanowi 22,5%) udzielili studenci z kierunku gospodarka przestrzenna. Kolejną grupą byli studenci kierunku leśnictwo II stopnia – 93 prawidłowo przypisanych domów do odpowiadających im regionów. W tej grupie prawidłowych odpowiedzi było 20,1%. Studenci kierunku leśnictwo stopnia I udzielili 83 prawidłowych odpowiedzi. W tej grupie było tylko 13% prawidłowych odpowiedzi.

Dyskusja i wnioski

Budownictwo drewniane jest istotnym elementem tożsamości regionalnej. Jest tym walorem kulturowym przestrzeni, który należy chronić i odpowiednio pielęgnować. W myśl podstawowej zasady planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz gospodarki leśnej, idei zachowania tych walorów powinna przyswieceć zasada zrównoważonego rozwoju. Tak rozumiane budownictwo drewniane powinno być unikatowym obiektem zarówno dla obecnych jak i przyszłych pokoleń. Kształtowanie tożsamości regionu to m.in. ochrona zachowanego budownictwa drewnianego, jak również przekazywanie wiedzy na jego temat.

Jak dowodzą przeprowadzone badania, najlepsze wyniki w rozpoznawalności przynależności określonych typów budownictwa do poszczególnych regionów kraju uzyskali studenci kierunku gospodarka przestrzenna. Być może, z uwagi na zrealizowany przedmiot z zakresu kultury wsi polskiej, czy historii architektury i urbanistyki, ich odpowiedzi były w wielu przypadkach prawidłowe, w odróżnieniu od pozostałych ankietowanych. Drugą grupą, pod względem prawidłowo udzielanych odpowiedzi, byli studenci kierunku leśnictwo drugiego stopnia, posiadający wiedzę z zakresu budownictwa leśnego i szeroko pojętej gospodarki leśnej.

Edukacja na temat lokalnych form architektonicznych powinna, z uwagi na znaczenie budownictwa w kształtowaniu tożsamości regionalnej, stanowić jeden z elementów, szeroko rozumianej nieformalnej edukacji dla zrównoważonego rozwoju, prowadzonej przez leśników. Należy podkreślić, że „związek architektury z krajobrazem leśnym powinien być szczególnie widoczny na obszarach cennych przyrodniczo i ważnych z punktu widzenia rozwoju turystyki i rekreacji” (Janeczko i Grzesiak 2011). Wśród treści edukacyjnych nie powinno zabraknąć wątków historyczno-etnograficznych połączonych z dendrologią. Edukacja taka powinna podkreślać istotę zachowania ładu przestrzennego przez propagowanie odpowiednich stylów architektonicznych i wzorów typowych dla określonego regionu. Szczególną rolę edukacyjną ma tutaj również nowopowstająca na terenach leśnych infrastruktura rekreacyjna, która powinna odzwierciedlać kulturę budowlaną danego regionu, stanowiącą tak jak już wyżej wspomniano element tożsamości regionalnej.

Uwzględnienie tradycji budownictwa drewnianego w nowo powstającej infrastrukturze turystycznej, rekreacyjnej oraz tej, która wspomaga edukację przyrodniczo-leśną może być okazją do tworzenia unikatowych, leśnych produktów turystycznych, a przy tym szansą dla zachowania niepowtarzalnych walorów kulturowych regionu.

Literatura

- Awraniuk A. 2011. Niematerialne aspekty krajobrazu kulturowego pogranicza na przykładzie wybranych tradycji mieszkańców Podlasia. Niematerialne wartości krajobrazów kulturowych. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 15. Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG., Sosnowiec: 327-337.
- Bal W. 2009. Tożsamość kulturowa kurortów nadmorskich. Przestrzeń inspirująca, wymagające dziedzictwo. Przestrzeń i forma. Nr 12, Wyd. Szczecińska Fundacja Edukacji i Rozwoju Addytywnego SFERA: 135-152.

- Burdzik T. 2013. Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji. *Kultura i Historia*. (<http://www.kulturalihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>).
- Chrzanowski T., Piwocki K. 1981. *Drewno w polskiej architekturze i rzeźbie ludowej*. wyd. Warszawa.
- Czerwiński T. 2012. *Budownictwo Ludowe w Polsce*. Muza, Warszawa.
- Dzieskanowska M. 2010. Tożsamość regionalna mieszkańców regionu lubelskiego. Projekt systemowy „Kapitał intelektualny lubelszczyzny 2010-2013”.
- Gajdek A., Wójcik A. 2016. Przegląd drewnianego budownictwa świeckiego wschodniego Podkarpacia. W: *Sacrum i profanum w drewnie*, P. Patoczka (red.), wyd. Pro Carpathia. Rzeszów: 86-102.
- Gorączko M., Gorączko A. 2013. Cechy regionalne w budownictwie na terenie gminy Uniejów. *Biuletyn Uniejowski*. Tom 2: 53-65.
- Guz M. 2011. Kultura ludowa jako czynnik kształtujący łowicki region turystyczny. W: J. Wojtanowicz, Ł. Zbucki „Krajobraz kulturowy a turystyka. Wyd. PSW im. Papieża Jana Pawła w Białej Podlaskiej. Biała Podlaska: 159-171.
- Janeczko E., Grzesiak M. Regionalizm w wybranych obiektach turystyczno-wypoczynkowych Roztoczańskiego Parku Narodowego w: *Krajobraz kulturowy a turystyka*. (red. J. Wojtanowicz, Ł. Zbucki), Wyd. PSW im. Papieża Jana Pawła w Białej Podlaskiej. Biała Podlaska: 301-308.
- Mandziuk A., Janeczko E., 2011. Walory kulturowe w krajobrazie leśnym na przykładzie Nadleśnictwa Tomaszów. *Krajobraz kulturowy a turystyka*. (red. J. Wojtanowicz, Ł. Zbucki), Wyd. PSW im. Papieża Jana Pawła w Białej Podlaskiej. Biała Podlaska: 37-43.
- Misiuk R. 2010. Tożsamość architektoniczna osad leśnych na przykładzie obiektów z terenu Puszczy Knyszyńskiej. Wyd. Politechnika Krakowska: 267-272.
- Plit F. 2011. *Krajobraz kulturowy – czym jest?* Wyd. Uniwersytet Warszawski. Warszawa
- Plit J. 2015. Przestrzenne zróżnicowanie i cechy charakterystyczne krajobrazów Polski w ujęciu historyczno-kulturowym. *Problemy Ekologii Krajobrazu*. Tom XL:113-134.
- Sala S. 2008. Wpływ procesów globalizacji na region. *Prace Komisji Geografii Przemysłu*. Nr 10. Warszawa-Kraków: 55-66.
- Szewczuk A. 2011. *Rozwój lokalny i regionalny – główne determinanty. Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*. Wyd. Beck, Warszawa
- Uruszczak M. 2013. Problematyka zachowania tradycyjnej zabudowy wiejskiej, świadectwa tożsamości regionalnej na przykładzie małopolski. *Wybrane zagadnienia i problemy. Infrastruktura i ekologia obszarów wiejskich*. Nr 3/I/2013, PAN, Kraków: 125-133.
- Zarycki T.2000. O niektórych dylematach współczesnych badań nad przestrzenią społeczną. *Studia regionalne i lokalne*. Nr 4 (4)/2000: 5-22.
- <http://teatrn.pl/leksykon/artykuly/architektura-drewniana-w-polsce-wybrane-zagadnienia/>
www.pl.wikipedia.org

Emilia Janeczko¹, Joanna Budnicka-Kosior², Małgorzata Woźnicka³

Wydział Leśny, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

^{1,3}Katedra Użytkowania Lasu,

²Samodzielny Zakład Geomatyki i Gospodarki Przestrzennej

¹ejaneczko@wl.sggw.pl, ²jbudnicka@wl.sggw.pl, ³mwoznicka@wl.sggw.pl